

Prof. dr Jelena KOČOVIĆ*
 Prof. dr Tatjana RAKONJAC-ANTIĆ**
 Doc. dr Marija KOPRIVICA***

Rizik pandemije – pretnja ili šansa za delatnost osiguranja?

UDK: 368:578

Primljen: 25. 6. 2020.

Prihvaćen: 28. 6. 2020.

Originalni naučni rad

Apstrakt

Aktuelna pandemija novog korona virusa (COVID-19) svojim posledicama upozorava na rastući značaj rizika pandemije. Konačan broj ljudskih žrtava je još uvek neizvestan, dok su evidentni ogromni štetni efekti na svetsku ekonomiju. Mnogi ekonomski sektori pogođeni su merama vanrednog stanja i samom pandemijom. Predmet rada je analiza uticaja pandemije na sektor osiguranja, uključujući povećanje obaveza prema osiguranicima, uz istovremeno smanjenje naplaćene premije osiguranja, pogoršanje makroekonomskog ambijenta i operativne izazove za osiguravače. Cilj rada je da se ukaže na mogući doprinos delatnosti osiguranja upravljanju rizikom pandemije. Nakon nastupanja pandemije COVID-19, osiguravači su se našli pod pritiskom da ponude cenovno pristupačno osiguranje od rizika pandemije, koji se bitno razlikuje od rizika koji se uobičajeno osiguravaju, a naročito u delu koji se tiče mogućih gubitaka usled prekida poslovanja. Javno-privatno partnerstvo predstavlja adekvatan model upravljanja rizikom, kojim se teret saniranja posledica pandemije raspodeljuje između države i sektora (re)osiguranja.

Ključne reči: rizik pandemije, osiguranje, COVID-19, javno-privatno partnerstvo

1. UVOD

Svet se suočava sa jednom od najtežih zabeleženih pandemija, čije su ekonomske i socijalne posledice dramatične i dalekosežne. Od svog izbivanja krajem

* Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet, Beograd, e-mail: jelena.kocovic@ekof.bg.ac.rs.

** Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet, Beograd, e-mail: tatjana.rakonjac@ekof.bg.ac.rs.

*** Univerzitet u Beogradu – Ekonomski fakultet, Beograd, e-mail: marija.koprivica@ekof.bg.ac.rs.

2019. godine, pandemija izazvana korona virusom (COVID-19) ugrožava živote i zdravlje sve većeg broja ljudi. U pokušaju suzbijanja njenog smrtonosnog dejstva i izbegavanja kolapsa sistema zdravstvene zaštite, vlade velikog broja zemalja su preduzele restriktivne mere, uključujući fizičko distanciranje, zabranu kretanja i obustavu svih aktivnosti koje mogu doprineti širenju infekcije, sa razornim ekonomskim implikacijama. Među sektorima koji su posebno podložni uticaju pandemije izdvaja se sektor osiguranja. Osiguravači su dvostruko pogođeni: kao preuzimači rizika i kao poslovni subjekti u opštem smislu. Kao katastrofalan, rizik pandemije, sam po sebi, prei da naruši njihov finansijski položaj, ali i povećava izloženost svim drugim rizicima (aktuarskim, tržišnim, kreditnim) koji ugrožavaju njihovo poslovanje. Na primeru pandemije COVID-19, u radu se analiziraju ispoljeni i potencijalni efekti pandemije kako po pojedinim vrstama osiguranja, tako i na nivou sektora kao celine.

Po pravilu, pandemije su praćene ciklusima u kojima se smenjuju potcenjivanje rizika i panika. U periodu koji prethodi pandemiji ne preduzimaju se nikakve preventivne aktivnosti, a rana upozorenja se zanemaruju. Kada pandemija nastupi, reaguje se sa zakašnjenjem, stihijski i nekonzistentno, a dragocene lekcije se po završetku pandemije ne institucionalizuju (World Economic Forum, 2020a, 11). Pandemija COVID-19 je svojevrsna prilika da se isprave greške iz prošlosti da bi se sprečila društvena i ekonomska devastacija u budućnosti, u čemu delatnost osiguranja može imati važnu ulogu.

Iako se osiguravači širom sveta suočavaju sa odštetnim zahtevima povezanim sa korona virusom, većina polisa u oblasti neživotnih osiguranja ne pokriva rizik pandemije. Sa jedne strane, akumulirane isplate iz osiguranja u slučaju pandemije mogu biti toliko velike da prevaziđu sposobnost osiguravača da ih podnese. Sa druge strane, teško je ubediti potencijalne osiguranike da kupe osiguranje od događaja koji se dešava jednom u nekoliko decenija. Dakle, razvoj osiguranja od

pandemije limitiraju faktori i na strani ponude, i na strani tražnje. U svetlu najava duboke ekonomske krize uzrokovane pandemijom COVID-19, postavlja se pitanje da li i na koji način delatnost osiguranja može doprineti upravljanju rizikom pandemije?

U radu će najpre biti ukazano na rast značaja rizika pandemije u savremenim uslovima. Zatim će biti obrazloženi direktni i indirektni efekti pandemije na sektor osiguranja u kratkom i dugom roku. Nakon objašnjenja karakteristika po kojima se rizik pandemije razlikuje od uobičajenih rizika koje osiguravači preuzimaju u sopstveno pokriće, biće predložen adekvatan model upravljanja u cilju minimiziranja njegovih štetnih posledica po društveno-ekonomsku zajednicu.

2. RASTUĆI ZNAČAJ RIZIKA PANDEMIJE

Pandemija nastaje kada se epidemija zarazne bolesti širi kroz populaciju jedne veće oblasti, kontinenta ili celog sveta. Dok epidemija označava brzo širenje zarazne bolesti, pandemija se odnosi na njenu geografsku rasprostranjenost. Termin pandemija potiče od grčkih reči *παν* (svi) i *δημος* (narod). Prema Svetskoj zdravstvenoj organizaciji (SZO), pandemija postoji kada su ispunjeni uslovi: da se u nekoj populaciji pojavilo do tada nepoznato oboljenje koje uzrokuje novi virus (ili bakterija) na koji ljudi nemaju imunitet, da uzročnici bolesti inficiraju ljude i izazivaju teške posledice i da se uzročnici bolesti šire brzo i zadržavaju među ljudima (World Health Organisation, 2009, 25).

Zarazne bolesti su pratilac razvoja ljudske civilizacije. Početak bavljenja poljoprivredom pre oko 10.000 godina na drevnom Bliskom istoku omogućio je prelazak virusa sa životinja na čoveka. Virusni su mutacijom sticali sposobnost da se prenose sa čoveka na čoveka. Tada se prvi put pojavljuju zarazne bolesti poput gripa, tuberkuloze, malih i velikih boginja, malarije, kuge, kolere. Male i izolovane, prvobitne poljoprivredne zajednice vremenom su stekle otpornost na životinjske viruse iz svog okruženja. Međutim, sa rastom naseljenosti, formiranjem prvih gradova, uspostavljanjem trgovinskih veza, kao i ratovima, virusi se nezaustavljivo šire, usled čega nastaju smrtonosne epidemije.

Prva pandemija o kojoj postoje pouzdani dokazi bila je „Antoninijeva kuga“, koja je harala Rimskim carstvom između 165. i 180. godine. Procenjuje se da je ona usmrtila pet miliona ljudi i da se antički svet nikada nije oporavio od njenih posledica (Duncan-Jones, 1996, 109). „Justinijanova kuga“, koja se 541. godine pojavila u Egiptu i ubrzo proširila u Vizantijskom carstvu, a zatim i u ostatku sveta, smatra se uzrokom smrti 25

miliona ljudi (Scott, Duncan, 2001). Prva pandemija koja je zadesila Evropu bila je kuga u 14. veku. Procenjuje se da je u periodu 1347-1351. godine od posledica kuge umrlo 25-50% tadašnjeg stanovništva Evrope (Gottfried, 2010, xiii). Označena kao „crna smrt“, pandemija kuge je izazvala ili ubrzala brojne društvene, ekonomske, političke i kulturne promene sa dalekosežnim posledicama. U narednim vekovima usledile su nove pandemije kuge (1665. godine u Londonu, 1855. godine u Kini i Indiji), ali i kolere (1817. godine u Rusiji) i boginja (sa kolonizacijom Amerike).

Zapisi o epidemijama gripa datiraju iz antičkog perioda. Prva pandemija gripa proširila se iz Afrike i zahvatila Evropu 1510. godine, da bi 1580. godine izbila globalna pandemija gripa iz pravca Azije. Od tog doba, pandemije gripa se javljaju sa intervalima od nekoliko dekada i ponavljaju u talasima sa prosečnim trajanjem od 1 do 1,5 godine. Usled nemogućnosti racionalnog objašnjenja razloga njihovog nastanka, velike epidemije su prvobitno smatrane „Božjom kaznom“. Pandemija „ruskog gripa“ iz 1889. godine je najstarija čiji je uzrok naučno utvrđen. Njome je bilo zahvaćeno 30-50% svetske populacije, od čega je kao posledica gripa umrlo 0,1% (Mäkinen, 2009, 4).

Pandemija gripa iz 1918. godine, poznata kao „španski grip“ ili „španska groznica“ bila je najsmrtonosnija u XX veku, sa stopom smrtnosti od 2,5%. Polovina svetske populacije je bila zaražena ovim gripom, a umrlo je oko 50 miliona ljudi, što je višestruko više nego u Prvom svetskom ratu (Taubenberger, Morens, 2006, 15). Poređenja radi, stope smrtnosti u pandemijama gripa koje su usledile – „azijskom gripu“ 1957. godine i „Hong-Kongškom gripu“ 1968. godine, bile su oko 0,1% (Marks, Beatty, 1976).

Prva pandemija u XXI veku bila je pandemija „svinjskog gripa“ koja je trajala od sredine 2009. do avgusta 2010. godine. Pandemija je izazvana virusom H1N1, čiji su slučajevi najpre registrovani u Meksiku. Karakterisali su je velika infektivnost i relativno mali broj smrtnih ishoda. U toku prve godine pandemije zaraženo je 24% svetske populacije, dok je stopa smrtnosti bila 0,02% (Van Kerkhove et al., 2013, 872). Ipak, postoje procene da je stvarni broj smrtnih slučajeva povezanih sa ovom pandemijom bio desetostruko veći u odnosu na zvanično registrovanih 18.632 slučaja od strane SZO (Simonsen et al., 2013).

Svetska zdravstvena organizacija je 12. marta 2020. godine proglasila pandemiju novog korona virusa (COVID-19), koji se pojavio u Kini krajem 2019. godine. U kratkom periodu, virus se proširio na 213 zemalja. Od početka pandemije do sredine juna 2020. godine, registrovano je oko 7,3 miliona obolelih i preko

12

400.000 smrtnih slučajeva širom sveta (World Health Organisation, 2020).

Obrazac ispoljavanja pandemija kroz istoriju upozorava na neminovnost njihovog ponavljanja u budućnosti. Međutim, svet se ubrzano menja na način kojim se mogućnost nastupanja novih pandemija povećava (Suk, Semenza, 2011, 2069). Klimatske promene, iscrpljivanje prirodnih resursa, sve veća zagađenost hrane, vode, vazduha i zemljišta, u kombinaciji sa enormnim rastom populacije (naročito u urbanim područjima), raseljavanjem ljudi i globalizacijom doprinose naglom porastu prevalencije zaraznih bolesti i smrtnosti ljudi (Pimentel et al., 2010, 600). Od 2011. godine, u svetu se beleži skoro 200 slučajeva epidemija godišnje (World Economic Forum, 2019, 7). Kao posledica, intervali između pandemija postaju sve kraći, a njihove negativne posledice sve veće (Smith et al., 2014). Otuda ne iznenađuje da se zarazne bolesti svrstavaju među deset najuticajnijih globalnih rizika u narednoj deceniji (World Economic Forum, 2020b, 12). Imajući u vidu rastući značaj rizika pandemije, postavlja se pitanje kakve su implikacije njegove realizacije na sektor osiguranja, i da li osiguranje može doprineti upravljanju tim rizikom?

3. UTICAJ PANDEMIJE NA SEKTOR OSIGURANJA SA POSEBNIM OSVRTOM NA EFEKTE PANDEMIJE COVIDA-19

Pored nenadoknadivog gubitka ljudskih života, pandemije imaju značajne ekonomske implikacije. Procenjeno je da bi ukupni gubici usled pandemije „španske groznice” iz 1918. godine, kada bi se ona ponovila u sadašnjosti, iznosili 0,6% svetskog bruto domaćeg proizvoda (BDP) (Fan et al., 2018). Druge prognoze ukazuju da bi „Hong-Kongški grip” iz 1968. godine danas rezultovao gubitkom 0,7% BDP-a, a pandemija slična „španskoj groznici” gubitkom od 4,3% BDP-a u Evropi (McKibbin, Sidorenko, 2006, 26). Globalna zdravstvena kriza izazvana pandemijom novog korona virusa pretila da preraste u jednu od najtežih globalnih ekonomskih kriza u ljudskoj istoriji, čije će posledice prevazići i najnepovoljnije prognoze. Projekcije rasta svetskog BDP-a u 2020. godini kreću se u rasponu od -8,8% (World Trade Organization, 2020) do -3% (International Monetary Fund, 2020). Mnogi ekonomski sektori pogođeni su merama vanrednog stanja i samom pandemijom. Sektor osiguranja se takođe suočava sa posledicama pandemije, ne samo zbog većeg obima odštetnih zahteva, već i zbog preliivanja negativnih ekonomskih efekata, kao i intenziviranih operativnih rizika (World Bank

Group, 2020, 3). Predviđa se da će usled pandemije COVID-19 svetsko tržište osiguranja pretrpeti gubitke od 203 milijarde USD (Insurance Journal, 2020a). Rizik pandemije ugrožava solventnost i profitabilnost osiguravača kroz uticaj na njihove obaveze, imovinu, ali i na tražnju za proizvodima osiguranja. Ipak, dejstvo pandemije na osiguravače nije jednoobrazno, budući da se negativni efekti delimično potiru. Na primeru aktuelne pandemije korona virusa moguće je identifikovati više kanala uticaja pandemije na poslovanje osiguravača.

3.1. Pogoršanje makroekonomskog ambijenta u kome osiguravači posluju

U pokušaju ograničavanja dejstva korona virusa na živote i zdravlje pojedinaca, vlade mnogih zemalja su preduzele restriktivne mere kojima se, u isto vreme, ekonomija gura u duboku recesiju. Usled naglog pada ekonomske aktivnosti i gubitka zaposlenja, u kratkom roku je redukovana kupovna moć postojećih i potencijalnih osiguranika, što naročito pogađa životna osiguranja. Smanjena je mogućnost redovnog plaćanja premija po važećim ugovorima o osiguranju i povećana opasnost od masovnog otkupa tih ugovora, čime je ugrožena likvidnost osiguravača. Istovremeno je smanjena tražnja za novim ugovorima o osiguranju. Međutim, u srednjem i dugom roku, strah od nove pandemije može podstaći rast tražnje za životnim osiguranjem. U pojedinim vrstama neživotnih osiguranja takođe opada broj novih ugovora o osiguranju, usled vanrednih mera, koje uključuju zatvaranje granica, zabranu ili ograničavanje kretanja stanovništva, javnih okupljanja, prometa pojedinih vrsta roba i usluga. Takav je slučaj, prvenstveno, sa osiguranjem pomoći na putovanju (posebno putnim zdravstvenim osiguranjem), osiguranjem robe u prevozu (naročito u međunarodnom transportu) i osiguranjem kredita. U svetlu nepovoljnih ekonomskih prognoza, nije realno očekivati da se tražnja za neživotnim osiguranjem oporavi u srednjem roku.

Pored pada obima poslovanja, pogoršanje makroekonomskog ambijenta se negativno odražava na finansijski položaj osiguravača. Kao prvo, nepovoljna kretanja na finansijskim tržištima dovode do pada vrednosti vlasničkih finansijskih instrumenata koji se nalaze u njihovom investicionom portfoliju. Drugo, zbog pogoršanja kreditnog rejtinga emitentata dužničkih hartija od vrednosti, povećava se kreditni rizik za osiguravače koji ulažu u te instrumente, tako da su veći i kapitalni zahtevi sa kojima se oni suočavaju. Treće, zaoštavanje ekonomskih uslova doprinosi snižavanju već niskih kamatnih stopa. Kada stope koje se koriste za diskontovanje očekivanih budućih novčanih tokova

po osnovu obaveza o osiguranju padaju, sadašnja vrednost tih obaveza raste (Kočović et al., 2017, 438). Dodatno, pad kamatnih stopa smanjuje investicione prinose osiguravača i izlaže ih riziku reinvestiranja, jer su prinuđeni da dospele finansijske instrumente zamenjuju instrumentima koji nose niži prinos. Taj problem je posebno izražen u slučaju tradicionalnih proizvoda životnog osiguranja koji uključuju garancije za osiguranike (u formi fiksnih osiguranih suma ili garantovanih stopa prinosa), a koje osiguravači pri niskim kamatnim stopama ne mogu da ispune.

3.2. Uticaj pandemije na obaveze prema osiguranicima

Implikacije pandemije na performanse osiguravača opredeljene su strukturom portfolija osiguranja. Trenutni rast mortaliteta i morbiditeta usled pandemije odražava se kroz veći obim odštetnih zahteva u osiguranju života i zdravstvenom osiguranju. Uprkos drastičnom broju smrtnih slučajeva usled korona virusa (ili usled drugih obolenja kod kovid pacijenata), ne očekuje se srazmerno povećanje odštetnih zahteva u osiguranju života, budući da značajan deo lica podleglih bolesti pripada starosnim kohortama koje nisu pokrivena osiguranjem. Ipak, postoji mogućnost da se stopa smrtnosti u drugim starosnim kohortama na kratak rok poveća, zbog otežanog pristupa ili uzdržavanja od traženja zdravstvene nege, kao i zbog ekonomske neizvesnosti uzrokovane pandemijom (Deloitte Ireland, 2020), ali, isto tako, i da se ona smanji po osnovu manjeg broja nezgoda i relativno zdravijeg načina života u toku vanrednog stanja (npr. usled redukovanih obima saobraćaja i zagađenja, manje upotrebe alkohola i narkotika i ublažavanja poslovnog stresa izvan sektora zdravstva). U dugom roku posmatrano, očekuje se pad smrtnosti, jer se najveća stopa smrtnosti među kovid pacijentima beleži kod starih i lica sa komorbiditetima. Drugim rečima, pandemiju COVID-19 preživljavaju zdraviji pojedinci (Groyer et al., 2020, 12).

Obim odštetnih zahteva na ime troškova lečenja osiguranika obolelih od korona virusa u dobrovoljnom zdravstvenom osiguranju uslovljen je karakteristikama nacionalnog zdravstvenog sistema. Treba imati u vidu da su mnoge države u potpunosti preuzele brigu o lečenju kovid pacijenata. Osim toga, u nekima su privatne zdravstvene ustanove (prinudno ili dobrovoljno) ustupile svoje kapacitete za lečenje obolelih od korona virusa. Zbog toga, i propisanih mera samoizolacije, broj poseta lekaru čiji troškovi padaju na teret osiguravača tokom trajanja pandemije može biti čak i smanjen, tako da ukupni rashodi osiguravača ne

moraju nužno biti povećani. Ipak, neizvesno je kakve su dugoročne posledice COVID-19 na zdravlje i postoji li rizik pogoršanja zdravstvenog stanja osiguranika koji su preležali virus, odnosno porasta odštetnih zahteva u budućnosti.

U oblasti neživotnih osiguranja, zbog obustave rada mnogih poslovnih subjekata, prekida lanaca snabdevanja, otkazivanja turističkih putovanja i javnih događaja, očekuje se porast odštetnih zahteva u osiguranju finansijskih gubitaka (osiguranju od opasnosti prekida rada, osiguranju rizika otkaza turističkih putovanja), osiguranju od odgovornosti, osiguranju kredita i osiguranju jemstva, ukoliko rizik pandemije nije eksplicitno isključen iz osiguravajućeg pokrivača. Istovremeno, obim odštetnih zahteva u osiguranju motornih vozila i osiguranju od posledica nezgode može biti smanjen, upravo zbog primene mera restrikcije tokom trajanja pandemije. Dakle, konačan efekat na rashode naknada šteta nije izvestan i zavisi od zastupljenosti pojedinih vrsta osiguranja u portfoliju konkretnog osiguravača.

3.3. Operativni izazovi za osiguravače

Osiguravači su, kao i poslovni subjekti u drugim delatnostima, suočeni sa izazovima obezbeđenja kontinuiteta poslovanja u uslovima pandemije. Sa jedne strane, došlo je do reorganizacije njihovih poslovnih aktivnosti, preusmeravanjem radnog procesa na tzv. rad od kuće. Što je veći stepen automatizacije poslovnih procesa na bazi digitalizacije, utoliko je veća verovatnoća da će se nastaviti njihovo neometano obavljanje. Sa druge strane, zbog mera fizičkog distanciranja, virtuelni kanali distribucije potiskuju fizičke. Stoga se očekuje da osiguravači koji prodaju svoje proizvode putem telefona, interneta i platformi društvenih medija zabeleže manji pad obima prodaje u poređenju sa osiguravačima koji se oslanjaju na klasične kanale prodaje koji podrazumevaju fizički kontakt sa osiguranicima. Aktuelna pandemija pokazuje da su osiguravači koji u većoj meri primenjuju savremene digitalne tehnologije u svom poslovanju bolje osposobljeni da odgovore operativnim izazovima u kriznim uslovima.

Sa nastupanjem pandemije raste reputacioni rizik za osiguravače. Agilnost u ispunjenju zahteva osiguranika postaje prioritet. Od osiguravača se očekuje da pruže promptna, jasna i precizna objašnjenja koja se tiču širine osiguravajućeg pokrivača, kako bi bile otklonjene sve nejasnoće. Posebna pažnja mora biti posvećena isključenjima iz osiguranja koja su povezana sa rizikom zaraze. Na primer, postavlja se pitanje da li se povrede usled nezgode nastale tokom rada od kuće

mogu smatrati povredom na radu. Takođe je upitna odgovornost osiguravača za štete nastale tokom putovanja u zaražena područja protivno preporukama nadležnih državnih organa. Što je isključenje šire definisano, utoliko je veća mogućnost za njegova različita tumačenja i pokretanje sudskih sporova protiv osiguravača u vezi sa štetama koje su posledica pandemije (Hans, Maxwell, 2020).

U cilju zaštite interesa osiguranika, organi nadzora delatnosti osiguranja su, u pojedinim zemljama, već preduzeli korake usmerene ka obezbeđenju pravičnog i fleksibilnog postupanja osiguravača. Zahvaljujući takvim intervencijama, došlo je do proširenja osiguravajućeg pokrića ili snižavanja premija po postojećim ugovorima o osiguranju, odlaganja plaćanja dospelih premija za pojedine kategorije osiguranika, produženja trajanja ugovora do završetka pandemije, isključenja franšize kod odštetnih zahteva povezanih sa korona virusom, pojednostavljenja i ubrzanja procesa podnošenja i izmirenja odštetnih zahteva, kao i privremene obustave isplate dividendi akcionarima (Yong, 2020, 6). Pri tome je veoma važno uspostaviti delikatnu ravnotežu između obezbeđenja fer odnosa prema osiguranicima, sa jedne, i očuvanja solventnosti osiguravača i stabilnosti sektora osiguranja, sa druge strane. Propisi kojima se povećavaju obaveze osiguravača prema osiguranicima prete da ugroze dovoljnost tehničkih rezervi koje su izdvojene za njihovo pokriće. Dodatne komplikacije mogu nastati ukoliko iz razloga društvene odgovornosti, ili pod pritiskom regulatora, osiguravač prihvati da nadoknadi određene štete koje su nastale zbog pandemije, a reosiguravač odbije da isplati naknadu osiguravaču. U normalnim okolnostima, geografska disperzija portfelja čini reosiguravače manje osetljivim na posledice prirodnih katastrofa koje pogađaju određene regione, u odnosu na direktne osiguravače. Međutim, ona gubi na značaju sa nastupanjem globalne pandemije, tako da je i solventnost reosiguravača dovedena u pitanje, što povećava kreditni rizik za osiguravače. Propast velike reosiguravajuće kompanije može izazvati domino efekat na globalnom tržištu osiguranja, ali i na finansijskom tržištu.

4. ULOGA DELATNOSTI OSIGURANJA U UPRAVLJANJU RIZIKOM PANDEMIJE

Probuđena svest o riziku pandemije je podstakla debatu o mogućim načinima da se ekonomija i stanovništvo učine otpornim na pandemije koje neizbežno slede. U osnovi, postoje dva moguća pristupa upravljanju katastrofalnim rizicima kao što

je rizik pandemije. *Ex post* pristup podrazumeva da se nastali ekonomski gubici nadoknađuju sredstvima od zaduživanja, državne pomoći ili humanitarnih donacija. U okviru *ex ante* pristupa, sa druge strane, nadoknadu obezbeđuju osiguravači, a na bazi prethodno uplaćenih premija od strane osiguranika (Organisation for Economic Co-operation and Development, 2008, 16).

Prednost *ex post* pristupa, sa aspekta pogođenog subjekta, ogleda se, prvenstveno, u činjenici da on neće angažovati sopstvena sredstva pre nego što nastupi, i ukoliko ne nastupi katastrofalni događaj. Međutim, kada se takav događaj desi, sudbina pogođenih je prepuštena rezultatima odlučivanja političkih subjekata, mogućnostima države da pribavi sredstva na međunarodnom finansijskom tržištu i dobroj volji donatora (Kočović et al., 2014, 9). Teško je izvršiti pravednu alokaciju finansijske pomoći, koja je, pri tom, često nedovoljna za pokriće štetnih posledica. Osim toga, *ex post* pristup ne može uticati na smanjenje rizika, jer se on već realizovao.

Iz navedenih razloga, celokupni ekonomski oporavak od posledica katastrofalnog događaja je otežan i usporen. Sa druge strane, na principima uzajamnosti i solidarnosti bazirano osiguranje unapred organizuje nadoknadu mogućih gubitaka, raspodeljujući rizik na mnoštvo lica kojima prete ista opasnost. S obzirom na to da je širina osiguravajućeg pokrića definisana, isplate odštetnih zahteva iz prethodno formiranog osiguravajućeg fonda mogu biti blagovremeno realizovane. Time je objektivno umanjena potreba za angažovanjem sredstava države i stanovništva kao celine. Konačno, *ex ante* pristup može uticati na veličinu rizika kroz odobravanje popusta u premijama u slučaju primene adekvatnih preventivnih mera, odnosno sankcija ukoliko takve mere izostanu.

Pre nastupanja aktuelne pandemije korona virusa, mali broj polisa osiguranja (izuzev osiguranja života) je uključivao rizik pandemije (World Bank Group, 2020). Od 2017. godine, na svetskom tržištu su prisutni proizvodi osiguranja od prekida poslovanja usled epidemije. Ipak, interesovanje za njihovu kupovinu je bilo nisko, zbog generalne potcenjenosti rizika i relativno visoke premije osiguranja (Insurance Journal, 2020b). Nakon nastupanja pandemije COVID-19, osiguravači su se našli pod političkim pritiskom da pomognu u prevazilaženju rezultujućih ekonomskih gubitaka, ali i da ponude cenovno pristupačno osiguranje od rizika pandemije. Ipak, rizik pandemije se bitno razlikuje od uobičajenih rizika koje osiguravači preuzimaju u sopstveno pokriće, a naročito u delu koji se tiče mogućih gubitaka usled prekida poslovanja. Kao katastrofalan, rizik pandemije se odlikuje niskom frekvencijom i visokim intenzitetom šteta. Dakle,

nema dovoljno disperzije, niti učestalosti šteta koje pretpostavlja primena zakona matematike i statistike na čijim osnovama osiguranje funkcioniše. Ipak, sa svakom novom pandemijom stiže se više podataka koji, u kombinaciji sa metodama napredne analitike, omogućuju bolje razumevanje prirode i dinamike rizika. Tokom prethodne dve decenije intenzivno se razvijaju modeli za predviđanje uticaja pandemija. Važnu ulogu u tom procesu imaju upravo (re) osiguravači, zahvaljujući svojoj ekspertizi u merenju i upravljanju rizicima. Modeliranje rizika pandemije dodatno otežava njegova kompleksnost, budući da se zarazne bolesti značajno razlikuju po poreklu, načinu prenošenja i uticaju na ljudsku populaciju. Pojavu i posledice pandemija je teško predvideti, jer su njihovi uzročnici novi virusi, koji su prethodno bili nepoznati. Tradicionalni aktuarski pristup modeliranju rizika pandemije na osnovu statističke analize podataka iz prošlosti ne daje pouzdane rezultate, zbog malog broja istorijskih događaja, evolucije ljudske populacije i njene podložnosti zaraznim bolestima tokom vremena. Stoga se za predviđanje ekonomskih i socijalnih posledica pandemije koriste modeli kompjuterskih simulacija, koji uključuju veliki broj različitih scenarija prenošenja i širenja zarazne bolesti.

Uprkos ostvarenom napretku na polju kvantifikovanja rizika pandemije, u odsustvu disperzije rizika osiguravač se izlaže potencijalnim gubicima koji su dovoljno veliki da ugroze njegov opstanak. Gubici usled prekida rada poslovnih subjekata mogu u veoma kratkom vremenskom periodu prevazići tehničke rezerve i kapital na nivou sektora osiguranja. Zbog ograničenih kapaciteta, osiguravači nisu spremni i/ili sposobni da pruže odgovarajuću zaštitu od ekonomskih posledica pandemije pod relativno povoljnim uslovima bez pomoći države. Stoga, adekvatan modalitet organizovanja osiguranja od rizika pandemije predstavljaju javno-privatna partnerstva, koja se već primenjuju u upravljanju drugim vidovima katastrofalnih rizika, kao što su poplave, zemljotresi, oluje (Kočović et al., 2018, 8). U njima privatni sektor pruža osiguranje, uz podršku države u vidu subvencija premija i reosiguranja, ali i kreiranja baza podataka i modela rizika, razvoja regulative, programa edukacije i subvencionisanja administrativnih troškova osiguravača (Koprivica, Rakonjac-Antić, 2019, 51). Privatni osiguravači imaju prvenstvenu ulogu u domenu marketinga, prodaje polisa, naplate premija, procene šteta i njihovog rešavanja (do određenog limita), dok je država garant u krajnjoj instanci. Ovaj mehanizam može uključivati „pakete” osiguranja, tako da osiguranik kupuje neki vid neživotnog osiguranja i automatski dobija i osiguranje od određenih

katastrofalnih rizika, koje je u pojedinim zemljama i obavezno. Na ovaj način, država doprinosi razvoju domaćeg tržišta osiguranja, ublažava buduće fiskalne troškove na ime oporavka od posledica katastrofalnih događaja i smanjuje moralni hazard. Javno-privatna partnerstva mogu olakšati pristup međunarodnom tržištu reosiguranja i tržištu kapitala, čime se smanjuju transakcioni troškovi, povećava nivo diverzifikacije rizika, i zadržava dovoljan nivo likvidnosti nakon nastupanja pandemije kako bi država mogla da fokusira svoju materijalnu pomoć ka siromašnima i najugroženijima.

Kao jedan od odgovora na pandemiju COVID-19, u većem broju kineskih provincija organizovani su konzorcijumi osiguravača koji prodaju polise osiguranja od prekida poslovanja usled pandemije, pri čemu lokalna vlada subvencionise 50-70% premije osiguranja. Polisom osiguranja pokriveni su izgubljena dobit, plate zaposlenih i drugi troškovi uzrokovani merama vanrednog stanja, do određenog limita (Fitch Ratings, 2020). U Sjedinjenim Američkim Državama već je iznet predlog Zakona o osiguranju od rizika pandemije, po ugledu na Zakon o osiguranju od rizika terorizma iz 2015. godine, kojim se predviđa uspostavljanje nacionalnog programa u kome bi osiguranici, osiguravači i vlada zajednički snosili rizik prekida poslovanja usled pandemije. U ovom programu, osiguravači bi učestvovali na dobrovoljnoj osnovi i pokrivali gubitke do visine od 5% zarađene premije osiguranja u prethodnoj godini, dok bi 95% od preostalih gubitaka pokrivala država. Pri tome, učešće države u pokriću gubitaka bilo bi aktivirano tek kada oni prevaziđu 250 miliona USD na nivou sektora osiguranja, i ne bi moglo biti veće od 750 mlrd. USD godišnje (Insurance Journal, 2020c).

Uloga sektora osiguranja u upravljanju rizikom pandemije zavisi prvenstveno od njegove razvijenosti. Razvijeno osiguranje može doprineti ne samo ublažavanju posledica pandemije, već i njihovom predviđanju, kako bi se blagovremenom pripremom umanjila ranjivost stanovništva i ekonomije. Što je veći broj osiguranika, prosečna premija osiguranja će biti niža, i osiguranje će biti pristupačnije. Ipak, u zemljama u kojima tržište osiguranja nije razvijeno, uz nizak životni standard i nisku kulturu osiguranja, samo postojanje javno-privatnih partnerstava nije dovoljno za formiranje finansijski održive zajednice rizika. Moguće rešenje za povećanje stope penetracije tržišta u kratkom roku je uvođenje elemenata obaveznosti, kroz uslovljavanje državne pomoći pogođenima (u vidu oslobađanja od plaćanja poreza, moratorijuma na plaćanje kredita, jednokratne novčane pomoći itd.) posedovanjem polise osiguranja od rizika pandemije.

5. ZAKLJUČAK

Rizik od pojave zaraznih bolesti sa potencijalom da prerastu u pandemije je sve veći. Usled globalnih trendova, kao što su klimatske promene, zagađenje životne sredine, povećana mobilnost populacije i urbanizacija, rastu frekvencija i intenzitet pandemija, a samim tim i potreba za iznalaženjem adekvatnih načina finansiranja njihovih štetnih posledica.

U radu su identifikovani višestruki kanali uticaja pandemije na sektor osiguranja. Uporedo sa oporavkom svetske ekonomije od posledica pandemije COVID-19 u srednjem i dugom roku, osiguravači će se suočiti sa brojnim izazovima, ali i šansama za proširenje svog poslovanja. Unutar pogoršanog makroekonomskog ambijenta, smanjen je obim prihoda od poslova osiguranja, zbog otežane naplate premija po postojećim i manje tražnje za novim ugovorima o osiguranju. Istovremeno su povećani tržišni i kreditni rizici (usled naglašene volatilnosti finansijskih tržišta, snižavanja kamatnih stopa i pogoršanja kreditnog rejtinga emitenata dužničkih finansijskih instrumenata). U pojedinim vrstama osiguranja (životno, osiguranje finansijskih gubitaka, osiguranje od odgovornosti, osiguranje kredita) obaveze prema osiguranicima su povećane, dok su u nekim drugim vrstama (osiguranje motornih vozila, osiguranje od posledica nezgode) one smanjene. Nejasnoće u vezi sa pokrivenošću rizika pandemije ugovorom o osiguranju potenciraju reputacioni rizik za osiguravače, dok intervencije regulatora prete da ugroze dovoljnost njihovih premija i tehničkih rezervi, izlažući ih, pri tome, većem

kreditnom riziku u odnosu na reosiguravače. Krajnji efekti pandemije COVID-19 na delatnost osiguranja su još uvek neizvesni i zavisice od njenog trajanja. Struktura investicionog i portfelja osiguranja, ročna usklađenost imovine i obaveza, stepen zavisnosti od reosiguravača i stepen integrisanosti digitalnih tehnologija u poslovanje su ključne determinante uticaja pandemije na individualne osiguravače.

Da bi se povećala otpornost ekonomije i stanovništva, neophodna je promena paradigme upravljanja rizikom pandemije od *ex post* ka *ex ante* pristupu, uz veće učešće sektora osiguranja u podnošenju tereta pandemije. Zbog ograničenih kapaciteta osiguravača, osiguranje od katastrofalnih rizika, kao što je rizik pandemije, nije održivo bez pomoći države. Stoga, adekvatan model upravljanja rizikom pandemije predstavljaju javno-privatna partnerstva, u kojima bi privatni osiguravači pružali osiguranje, uz podršku države u vidu subvencija premija, reosiguranja, kreiranja baza podataka i modela rizika, razvoja regulative, programa edukacije i subvencionisanja administrativnih troškova osiguravača. Posebno je važna uloga aktuara u kvantifikovanju rizika pandemije, kako bi u svim pogodnim vrstama osiguranja bile određene adekvatne premije, tako da solventnost osiguravača ne bude narušena, a da osiguranje bude pristupačno za osiguranike. Moguće rešenje za postizanje kritične veličine zajednice rizika u kratkom roku je uvođenje elemenata obaveznosti, kroz uslovljavanje pružanja državne pomoći pogođenima posedovanjem polise osiguranja od rizika pandemije.

Prof. Jelena KOČOVIĆ, PhD
University of Belgrade, Faculty of Economics

Prof. Tatjana RAKONJAC-ANTIĆ, PhD
University of Belgrade, Faculty of Economics

Marija KOPRIVICA, PhD
University of Belgrade, Faculty of Economics

Pandemic risk – a threat or an opportunity for insurance

UDC: 368:578

Original scientific work

SUMMARY

The ongoing pandemic of the new coronavirus (COVID-19) warns of the growing importance of pandemic risk. The final number of human casualties is still uncertain, while huge adverse effects on the world

economy are evident. Many economic sectors have been affected by emergency measures and the pandemic itself. The paper analyzes the impact of the pandemic on the insurance sector, including the increase in liabilities to policyholders with a simultaneous reduction of the insurance premium collected, the

deterioration of the macroeconomic environment and operational challenges that insurers face. The aim of this paper is to point out the possible contribution of insurance to pandemic risk management. Following the COVID-19 pandemic, insurers came under pressure to offer affordable insurance against the risk of pandemic, which is significantly different from normally insurable risks, and especially in the part concerning possible losses due to business interruption. Public-private partnership is an adequate risk management model which distributes the burden of repairing the consequences of the pandemic between the state and the (re)insurance sector.

Key words: pandemic risk, insurance, COVID-19, public-private partnership

LITERATURA (REFERENCES)

- Deloitte Ireland (2020). Impact of COVID-19 on the Insurance Sector, Belfast, dostupno na: <https://www2.deloitte.com/global/en/pages/about-deloitte/articles/covid-19-understanding-covid-19-s-impact-on-the-insurance-sector-.html>, 15. 5. 2020.
- Duncan-Jones, R. P. (1996). The impact of the Antonine plague, *Journal of Roman Archaeology*, 9, 108-136, DOI: <https://doi.org/10.1017/S1047759400016524>.
- Fan, V. Y., Jamisson, D. T., Summers, L. H. (2018). Pandemic risk: how large are the expected losses? *Bulletin of the World Health Organization*, 96, 129-134, DOI: <http://dx.doi.org/10.2471/BLT.17.199588>.
- Fitch Ratings (2020). Business Interruption Insurance Poses New Risks to Chinese Insurers. Non-Rating Action Commentary, April 16, dostupno na: <https://www.fitchratings.com/research/insurance/business-interruption-insurance-poses-new-risks-to-chinese-insurers-16-04-2020>, 31. 5. 2020.
- Gottfried, R. S. (2010). *Black Death*, New York: Simon and Schuster.
- Groyer, A., Reynolds, C., Gardner, V. (2020). *COVID-19 Report – Impact on new business*, London: Institute and Faculty of Actuaries.
- Hans, P., Maxwell, N. (2020). *COVID-19: Insurance Coverage for the Energy and Manufacturing Industries*, Insurance Coverage Law Center, dostupno na: <https://www.law.com/insurance-coverage-law-center/2020/03/12/covid-19-insurance-coverage-for-the-energy-and-manufacturing-industries>, 22. 5. 2020.
- Insurance Journal (2020a). Lloyd's Expects US\$4.3B in COVID-19 Claims – On Par with Costs of 9/11 Terror Attacks, May 14, dostupno na: <https://www.insurancejournal.com/news-international/2020/05/14/568472.htm>, 15. 5. 2020.
- Insurance Journal (2020b). This Insurance Would Have Helped in Coronavirus Crisis but Nobody Bought It, April 3, dostupno na: <https://www.insurancejournal.com/news-national/2020/04/03/563224.htm>, 30. 5. 2020.
- Insurance Journal (2020c). Lawmaker Details Federal Reinsurance for Pandemic Business Interruption, Event Losses, May 27, dostupno na: <https://www.insurancejournal.com/news-national/2020/05/27/570002.htm>, 31. 5. 2020.
- International Monetary Fund (2020). World Economic Outlook, April 2020: The Great Lockdown, Washington, dostupno na: <https://www.imf.org/en/Publications/WEO/Issues/2020/04/14/weo-april-2020>, 1. 5. 2020.
- Koprivica, M., Rakonjac-Antić, T. (2019). Razvijenost osiguranja u poljoprivredi u Srbiji i u zemljama Evropske unije. *Ekonomski vidici*, XXIV(1-2), 43-58.
- Kočović, J., Koprivica, M., Paunović, B. (2017). Initial effects of Solvency II implementation in the European Union, *Ekonomika preduzeća*, 7-8, 436-451, DOI: 10.5937/EKOPRE1708436K.
- Kočović, J., Koprivica, M., Tešić, N. (2018). Savremeni modeli upravljanja rizicima prirodnih katastrofa, *Novi Ekonomist*, XII(23), 6-13, DOI: 10.7251/NOE1823006K.
- Kočović, J., Paunović, B., Jovović, M. (2014). Mogućnosti upravljanja katastrofalnim rizicima, *Novi ekonomist*, VIII(16), 7-15, DOI: 10.7251/NOE1614007K.
- Marks, G., Beatty, W. K. (1976). *Epidemics*, New York: C. Scribner's Sons.
- Mäkinen, M. (2009). Pandemic, dostupno na: https://www.actuaries.org/CTTEES_TFM/Documents/Pandemic_Makinen_EN.pdf, 15. 5. 2020.
- McKibbin, W., Sidorenko, A. (2006). *Global Macroeconomic Consequences of Pandemic Influenza*, Sidney: Lowy Institute for International Policy.
- Organisation for Economic Co-operation and Development (2008). *Financial Management in of Large-Scale Catastrophes*, Paris: OECD.
- Pimentel, D., Whitecraft, M., Scott, Z. R., Zhao, L., Satkiewicz, P., Scott, T. J., Moe, T. L. (2010). Will limited land, water, and energy control human population numbers in the future? *Human Ecology*, 38, 599-611, DOI: 10.1007/s10745-010-9346-y.
- Scott, S., Duncan, C. J. (2001). *Biology of plagues: evidence from historical populations*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Simonsen, L., Spreeuwenberg, P., Lustig, R., Taylor, R. J., Fleming, D. M., Kroneman, M., Van Kerkhove, M. D., Mounts, A. W., & Paget, W. J. (2013). Global Mortality Estimates for the 2009 Influenza Pandemic from the GLaMOR Project: A Modeling Study, *PLoS Medicine*, 10(11), DOI: 10.1371/journal.pmed.1001558.
- Smith, K. F., Goldberg, M., Rosenthal, S., Carlson, L., Chen, J., Chen, C., Ramachandran, S. (2014). Global rise in human infectious disease outbreaks, *Journal of the Royal Society, Interface*, 11(101), DOI: 10.1098/rsif.2014.0950.
- Suk, J. E., Semenza, J. C. (2011). Future infectious disease threats to Europe, *American Journal of Public Health*, 101, 2068-2079, DOI: 10.2105/AJPH.2011.300181.
- Taubenberger, J., Morens, D. M. (2006). 1918 influenza: the mother of all pandemics, *Emerging Infectious Diseases*, 12(1), 15-22, DOI: 10.3201/eid1201.050979.
- Van Kerkhove, M. D., Hirve, S., Koukounari, A., Mounts, A. W. (2013). Estimating age-specific cumulative incidence for the

2009 influenza pandemic: a meta-analysis of A(H1N1)pdm09 serological studies from 19 countries, *Influenza Other Respir Viruses*, 7(5), 872-886, DOI: 10.1111/irv.12074.

World Bank Group (2020). COVID-19 Outbreak: Insurance Implications and Response, Washington, dostupno na: <http://pubdocs.worldbank.org/en/687971586471330943/COVID-19-Outbreak-Global-Policy-Actions-on-Insurance.pdf>, 25. 5. 2020.

World Economic Forum (2020a). COVID-19 Risks Outlook – A Preliminary Mapping and Its Implications, Geneva, dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/WEF_COVID_19_Risks_Outlook_Special_Edition_Pages.pdf, 10. 6. 2020.

World Economic Forum (2020b). The Global Risks Report 2020, Geneva, dostupno na: <https://www.weforum.org/reports/the-global-risks-report-2020>, 15. 5. 2020.

World Economic Forum (2019). Outbreak Readiness and Business Impact Protecting Lives and Livelihoods across the

Global Economy, Geneva, dostupno na: http://www3.weforum.org/docs/WEF%20HGHI_Outbreak_Readiness_Business_Impact.pdf, 20. 5. 2020.

World Health Organisation (2020). WHO Coronavirus Disease (COVID-19) Dashboard, Geneva, dostupno na: <https://covid19.who.int/>, 15. 6. 2020.

World Health Organisation (2009). Pandemic influenza preparedness and response: a WHO guidance document, Geneva, dostupno na: https://www.who.int/influenza/resources/documents/pandemic_guidance_04_2009/en/, 25. 5. 2020.

World Trade Organization (2020). Trade set to plunge as COVID-19 pandemic upends global economy, Geneva, dostupno na: https://www.wto.org/english/news_e/pres20_e/pr855_e.htm, 10. 5. 2020.

Yong, J. (2020). *Insurance regulatory measures in response to Covid-19*, Basel: Bank for International Settlements.